

Matarranya

L'impuls cultural, turístic i econòmic i la normalització del català han sigut les constants informatives d'aquesta comarca. [p. 6, 7 i 8]

Baix Cinca

Les Jornades Cinga Fòrum, les lluites per la llengua i el patrimoni, o els Premis Josep Galan han constituït alguns dels èxits de l'IEBC. [p. 9 i 10]

TEMPS DE FRANJA

Revista de les Comarques
Catalanoparlants d'Aragó

Llitera

L'economia i el medi ambient, la festa del Tossino d'Albelda o les jornades de Màgia de Tamarit han estat presents en aquestes pàgines. [p. 11 i 12]

Ribagorça

Una bona garbera de col·laboradors, activitats, publicacions i atenció al ric patrimoni han donat veu a aquesta vella comarca viva. [p. 13 i 14]

Temps
d'Escola
9

WANT
anys de
WDA

Sumari

- 2 Salutació de l'exdirector
Vinyetes al vent
- 3 Presentació dels
presidents
- 4 Vint anys de vida
- 6 Matarranya
- 9 Baix Cinca
- 11 Llitera
- 13 Ribagorça
- 15 Aragó
- 17 Catalanofonia
- 18 Cultura

Imatge coberta: Composició sobre una ortofotografia de Google Earth (C. Terès).

TEMPS DE FRANJA 147

Edita:

ICF Iniciativa Cultural de Franja

C. Major 4, 44610 Calceit. T. 978 85 15 21
 · Associació Cultural del Matarranya
 · Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA
 · Centre d'Estudis Ribagorçans (CERib)

Coordinació: Carles Terès.
 redaccio@tempsdefranja.org

Gestió i administració: Cèlia Badet.

Maquetació gràfica:
 Carles Terès.

Consell de redacció:
 Matarranya: M. D. Gimeno, Carles Sancho.
 Baix Cinca: Rosa Arqué, Hugo Sorolla.
 Llitera: Josep Espluga.
 Ribagorça: Glòria Francino.

Seccions:
 Matarranya: Carles Sancho. Baix Cinca: Rosa Arqué. Llitera: Josep Espluga. Ribagorça: Glòria Francino. Cultura: Hèctor Moret. Entrevistes: Carles Terès. Catalanofonia: Hugo Sorolla. Aragó: Màrio Sasot.

En aquest número: Roberto Albiac, Marina d'Algars, Patrici Barquín, Esteve Betrià, Josep A. Chauvell, Aitor Clemente, Francisco Doménech, Magda Godia, Marcel Iglesias, Pep Labat, Ignacio López Susín, Jordi Marín, Rafael Martí, Joaquim Montclús, Vicent Pallarés, Artur Quintana, Francesc Ricart, Alfredo Sancho, Ramon Sístac.

Subscripcions i publicitat: 978 85 15 21

Producció: Terès & Antolín
 info@teresantolin.com

Disseny: Carles Terès Bellès

Dipòsit legal: TE-88/2000

ISSN: 1695-7709

En venda a:

Albelda: Estanc Conchita. **Calceit:** Papereria Abàs. **El Torricó:** Llibreria Pilarín. **Fraga:** Llibreria Badia i Kiosko Casanova. **Girona:** Llibreria Les Voltes. **Lleida:** Llibreria de la Generalitat. **Mequinensa:** Papereria González. **Reus:** Llibreria Gaudí. **Saldí:** Llibreria Panadés i Llibreria Sorolla. **Saragossa:** Papereria Germinal. C. Sepulcro, 21. **Tamarit:** Estanc Patrito. **Tortosa:** Llibreria El Temple. **Vall-de-roures:** Llibreria-papereria Laura.

Salutació de l'exdirector

aquest número especial (el 147 en paper) invitar a representants de les diferents institucions polítiques regionals, comarcals o locals i a persones rellevants del món de la cultura i la societat de les nostres terres i del món de la Catalanofonia, perquè ens donen la seua visió envers aquests 20 anys i la seua repercussió en el desenvolupament econòmic, social i cultural de la Franja, i en quina mida ha pogut contribuir-hi la nostra revista.

VINYETES AL VENT. Per Tarroc

I per a celebrar-ho, hem volgut en aquest número especial (el 147 en paper) invitar a representants de les diferents institucions polítiques regionals, comarcals o locals i a persones rellevants del món de la cultura i la societat de les nostres terres i del món de la Catalanofonia, perquè ens donen la seua visió envers aquests 20 anys i la seua repercussió en el desenvolupament econòmic, social i cultural de la Franja, i en quina mida ha pogut contribuir-hi la nostra revista.

Vull agrair, en nom del Consell de Redacció, la feina abnegada i persistent de tots els col·laboradors, subscriptors i lectors que han ajudat a fer realitat aquest somni.

Vint anys solament es compleixen una volta a la vida. Aproveiteu l'avinentesa i gaudiu de la lectura d'aquest número, carregat a l'hora de nostàlgia i de futur.

Màrio Sasot

COMARCA DEL
matarranya

INSTITUTO DE ESTUDIOS
 ALTOARAGONESSES
 Diputación de Huesca

**GOBIERNO
 DE ARAGON**

Diputació de Lleida

INSTITUT
 D'ESTUDIS
 ILERDENCS

Fundació Pública de la Diputació de Lleida

**Generalitat
 de Catalunya**

A Temps de Franja volem saber la teua opinió. **Envia'ns les teues cartes, tot indicant el teu nom i població, a:** tempsdefranja@gmail.com

SUBSCRIU-T'HI

T. 978 85 15 21

tempsdefranja@gmail.com

Recordem a tots els subscriptors de Temps de Franja que ens comuniquin la seva adreça de correu electrònic a **redaccio@tempsdefranja.org** per a rebre els butlletins electrònics

Vint anys de Vida

Joaquim Montclús, president d'ASCUMA

Temps de Franja celebra 20 anys de la seva presència al carer. Va ser a principis del mes de novembre de l'any 2000 quan va aparèixer el primer número. El seu editorial estava ple d'il·lusions i bones intencions, com la de “contribuir a la normalització lingüística” escrivint-la íntegrament en català, fer palesa la seua “independència ideològica, basada en el pluralisme i el progressisme” i “no rebutjar col·laboracions d'arreu d'Aragó i dels Països Catalans...”, ideals tots ells vàlids de cara a un futur.

Val la pena celebrar-ho en aquests moments d'incertesa per a la premsa escrita i publicada en paper, i amb l'agreujant de la pandèmia que ens impedeix fer una vida plena.

Vull recordar i també rendir homenatge a la figura de Josep Galan que va ser la principal *alma mater*, perquè la publicació pogués veure la llum. Allà on siguis ara, moltes gràcies.

Gràcies també a en Màrio Sasot que va ser-ne el director durant molts d'anys, a la secretaria de l'ASCUMA, Cèlia Badet,

pel seu treball incansable, a l'Isa, la cap de redacció fins fa molt poc, i a en Carles Terès, que actualment no sols fa tasques de coordinació sinó també de director. Als col·laboradors i a tots els que han fet i fan possible que actualment la publicació sigui una realitat. ASCUMA durant aquests anys n'ha estat també un gran bastió. Com a president de l'entitat em comprometo a fer el possible, perquè la publicació seguisca endavant.

Felicitats i per molts anys.

Pep Labat, president de Institut d'Estudis del Baix Cinca-IEA

El fet de celebrar el desè, vintè... aniversari d'una revista —o la seua variant “número 100” — és un costum social no escrit, però acceptat de manera majoritària. Encara recordo les meues reflexions fetes quan vam assolir els “10 anys i número 100”. I ara, com qui no vol la cosa, hem arribat als 20 anys i Sant Tornem-hi, a muntar una altra festa d'aniversari! Em sembla bé però penso que en el cas de *TdF*, hauríem de celebrar cada número, quatre vegades a l'any, perquè publicar una revista íntegrament en català a l'Aragó, al llarg de vint anys, és un acte de coratge que mereix que celebrem més sovint! *Temps de Franja* és un projecte viu i vital que, entre altres objectius, tal com ho vaig explicar ara fa 10 anys, pretén reivindicar un territori, donar a conèixer què fan les associacions a cada una de les seves comarques i, de retruc, fer pinya, és a dir, establir lligams entre els franjolins per tal de superar la geografia ad-

versa d'una franja —en minúscula— de terra de nord a sud deficitària pel que fa a eixos de comunicació i per tant, de relacions entre els seus habitants.

TdF ha fet, fa i farà Franja — i ara sí, en majúscula —, perquè, com es diu a *Un lloc entre els morts* de Maria Aurèlia Capmany —això sí, referit a una altra qüestió, però que vull extrapolar al cas que ara ens ocupa—: “La paraula no sols designava la cosa, que prèviament era allí, sinó que creava la cosa que abans no existia”, tal ho com explica Marta Nadal a un article de març de 2018 a *elcritic.cat*.

Artur Quintana, president d'Iniciativa Cultural de la Franja

Les persones que en la dècada del seixanta del segle passat, en anys de Cabdillatge, començaven a lluitar per aquest patrimoni tan íntimament aragonès que és la llengua catalana que ací es parla i la cultura que en conforma, o sia per la nostra dignitat de persones i d'aragonesos, vivien esperpillades d'ací i d'allà. Prest s'anaren organitzant i fundaren associacions: el 1983 AFRAGA, dita ara Institut d'Estudis del Baix Cinca. El 1986 sorgiren a Tamarit els Consells Locals de la Franja, amb l'esplèndid projecte d'estendre's per tota la Franja, que no prosperà per mor dels arrelats individualismes, i ha quedat limitat a la Llitera. El 1986 fou el torn de l'Associació Cultural del Mataranya i el 2003 del Centre d'Estudis Ribagorçans. Alesh-

res ens vam adonar que feia falta tenir una associació panfranjatina, recuperant d'alguna manera el projecte inicial dels Consells. I el 2004 es fundà la ICF. Es tracta d'una entitat formada per cinc persones: un president i els de de les quatre associacions. El president parla en nom de totes les associacions en els tractes amb les administracions, en denuncia les mancances i proposa projectes de caire panfranjatí. ICF ha patrocinat l'edició de col·leccions panfranjatines de llibres: Quaderns del Cingle de creació literària, i La Gavella/La Gabella d'investigació, així com de la revista *Temps de Franja* amb els encartats *Styli locus* i *Temps d'Escola*. ICF convoca anualment el Premi Franja Cultura i Territori.

El llarg camí d'un miracle

// MÀRIO SASOT

Corrien els darrers mesos de l'any 2000. En les habituals trobades culturals que organitzaven les associacions de la futura Iniciativa Cultural de la Franja començava a circular el rum rum de perquè no fèiem una revista en català que donés veu i es fes ressò de la vida ciutadana i cultural de totes les comarques de la Franja.

Tradicció editorial ja n'hi havia en cadascun dels nostres territoris. Al llarg de la dècada dels 80 van aparèixer les revistes *Desperta ferro!*, publicada des de les comarques de Llitera i Ribagorça; *Batecs*, al Baix Cinca, i *Sorolla't!*, al Matarranya, al Matarranya, a més de nombroses publicacions locals, de periodicitat variable i vida efímera.

El nou projecte començà a prendre cos a finals de l'estiu de l'any fundacional, arran d'una reunió a la terrassa del bar TJ de Fraga, convocada i dirigida amb mà de ferro per Josep Galan Castany, president de l'Institut d'Estudis del Baix Cin-

ca, ànima i principal impulsor de la nova revista.

A la cita acudiren un important nombre de socis actius del nord, el centre i el sud de la Franja, àvids de saber en què consistia la cosa i il·lusionats davant la perspectiva d'un mitjà de comunicació estable que representés i donés una imatge global de l'Aragó catalanòfon.

D'aquell primerencontre i d'un

D'esquerra a dreta: Quim Gibert, Antoni Ben-gochea, Josep Galan, Carme Messeguer, Màrio Sasot i Francesc Ricart. Any 2001, primer Correllengua a la Franja

SILVERI GÓMEZ

altre que esdevingué al vestíbul del cinema de Saidí unes setmanes més tard, sorgiren el nombre de pàgines que tindria la publicació, les seccions territorials i temàtiques i els seus possibles coordinadors; el responsable de maquetació, disseny i impressió, etc. Es decidí també el nom, 'Temps de Franja', en record i tribut a la revista valenciana homònima, després d'algunes deliberacions envers altres títols (en fa cinc cèntims del tema l'Esteve Betrià en el seu article d'aquesta mateixa pàgina).

"I com a director, proposo ...al Màrio Sasot" —digué Galan. I em vaig quedar glaçat. Més que per la sorpresa, per l'atordiment i el dubte de no saber què m'esperava, en ignorar l'abast i el pes de les responsabilitats que suposava l'acceptació del càrrec. Prompte ho descobriria.

Va ser una de les molt poques reunions presencials (quatre, cinc?) que ha hi hagut del Consell de Re-

U12

L'Estiràs de Josep Mauri // Esteve Betrià

Tal com vam destacar en l'entrevista publicada al número 126 (gener de 2016) de *Temps de Franja*, Josep Mauri i Gràcia, nascut a Barcelona el 1932, va viure part de la infantesa —de 1936, en esclatar la guerra civil, a 1940— al poble ribagorçà dels seus progenitors, Casserres del Castell. D'aleshores ençà s'ha sentit compromès amb aquesta població ribagorçana, deshabitada de fa dècades.

El 8 de desembre, vam visitar el domicili de Josep Mauri, a Sant Just Desvern, per fer-li lliurament del guardó que els acredita —a ell i al seu fill Francesc— com a mereixedors del Premi Franja Cultura i Territori de 2013 que els atorgà Iniciativa Cultural de la Franja. Es va aprofitar l'avinentsa per fer-li una breu entrevista. En el transcurs de l'entrevista, sabedor de la vella idea d'en Mauri pare a propòsit de la creació d'una publicació comuna per a les terres catalanòfones d'Aragó, li vam plantejar: "**Quina intervenció tens en el naixement de *Temps de Franja*? Jo [Josep Mauri] havia estat subscriptor en un primer moment de *La Voz de la Litera* i més tard vaig participar en la gestació de la revista *Desperta ferro!* De sempre havia vist la necessitat d'una revista que servís per agrupar i coordinar les iniciatives en defensa de "ço nostre" a l'Aragó. En una ocasió, parlant d'això amb Josep Galan vam venir a coincidir en la necessitat d'una publicació que ajudés a agrupar a tots els que ens preocupem i defensem allò que uneix als catalanoparlants d'Aragó. En Galan va pensar que ja era hora de tirar endavant aquesta idea. Jo li vaig suggerir per a títol de la revista *L'estiràs* tot**

pensant en l'estri agrícola que serveix, a tota la Franja, per transportar grans troncs o pedres en terrenys difícils i que podia servir per concretar la idea de l'esforç comú per tal de tirar endavant la nostra cultura i el nostre territori en un marc de difícil articulació. Si bé la revista ja té setze anys de vida amb el títol de *Temps de Franja*, el meu suggeriment nominalista dorm el somni dels justos. Però ja m'està bé; molt bé."

Ara i ací aprofitem per reproduir el que recollim a propòsit del mot 'estiràs', que hauria pogut ser el títol d'aquesta revista, al final de l'entrevista: "Estiràs és un mot present a totes les comarques de la Franja —i en el català nord-occidental en general— i perquè en quede constància reproduïm ara l'accepció set de 'tiràs' que trobem al *Diccionari català-valencià/balear*: **7. a)** Vehicle rudimentari sense rodes, destinat al transport de pedres o d'herba, i consistent en un forcat d'arbre al qual van clavades transversalment posts estretes i juxtapesades que formen un postissat damunt el qual es posen les pedres que s'han de tragar; al vèrtex del forcat s'enganxa una bístia que estira el vehicle quan s'ha de fer el transport per llocs abruptes que no permeten el trànsit rodat (Ripollès, Pallars, Ribagorça, La Llitera, Fraga, Urgell, Gandsa, Tortosa); cast. nàrria. — **b)** Vehicle sense rodes, destinat a tragar posts o trosos de llenya, i consistent en una mena d'escaleta proveïda de barrons verticals que serveixen de bandes per impedir que la fusta caigui en transportar-la per paratges difícils (Pallars, Ribagorça).

dacció de la revista en aquests 20 anys. Sense pensar-ho, vam inventar *avant la lettre* una cosa que ara està tant de moda com és el tele-treball. Les dificultats van començar amb la contradicció de voler fer una revista mensual (10 exemplars a l'any), la qual cosa exigeix una fèrria disciplina de dies de lliurament dels articles, etc., realitzada de forma voluntarista per gent no professional. Costà anys que els socis de les associacions que editen la revista tinguessin al cap que si assistien a un acte, que potser ells mateixos organitzaven, algú havia de fer-ne una breu crònica i una foto.

Van ser anys de moments esgotadors. Era l'hora de tancar el número i havia un munt de forats a la maqueta. De vegades m'era més ràpid i còmode inventar-me i escriure els continguts jo mateix a partir de notícies dels diaris o de les revistes locals, que esperar col·laboracions promeses d'arribada incerta.

Aquests neguits i angoixes eren solidàriament compartits per la maquetadora i cap de redacció Isa Calaf (tantes complicitats, tants anys!),

i en els darrers nou anys pel coordinador de la publicació, Carles Terès.

Altres vegades, després de tancar amb suor i llàgrimes lo número a l'hora, la seua eixida s'encallava a la impremta perquè hi havia cua d'altres treballs per fer. Això va generar tensions, no sempre ben resoltes per la meua part, que acabaren amb la marxa de la revista de l'impressor i activista Ricard Solana, puntal d'Ascuma i de *Temps de Franja* durant tots aquells anys.

A finals de desembre de 2011, vaig ser jo qui vaig tirar la tovallola de la direcció (mai de la revista). El des-

Reunió del consell de redacció a Mequinensa el 29 de setembre de 2019. D'esquerra a dreta: Enric Marqués, Rosa Arqué, Màrio Sasot, Carles Terès, Glòria Francino, Loli Gimeno, Hèctor Moret, Pep Espluga i Carles Sancho

CELIA ANTOLÍN

gast produït per les tensions i neguits ja esmentats i la manca de l'energia quasi juvenil dels inicis em van fer passar a un amatent segon pla.

Però una cosa que ha quedat clara en tots aquests anys és que el projecte de *Temps de Franja* roman i romanirà per damunt de les pèrdues i febleses personals de tots els seus components, perquè ha estat assumit com necessari per una massa social rellevant de l'Aragó catalanoparlant. El miracle de la pervivència d'una revista íntegrament en català a l'Aragó demostrarà que existim i que encara volem ser més que el que ara som.

L'ESMOLET

Trucades imprevistes // Carles Terès

Era fosc, no recordo l'hora, ni el dia, ni tan sols el mes. El telèfon va sonar i la veu afable d'en Galan em va convidar a participar en un nou projecte amb els meus escrits. Jo em trobava desbordat de feina i, a més, cada cinc setmanes suava sang per confegir un 'Viles i gents' potable. El columnisme havia estat per a mi un bany de realitat respecte al que significava escriure. No vaig veure'm en cor de comprometre-m'hi.

Vet aquí, però, que 32 números més tard, el desembre de 2003, en Miquel Blanc em passava el testimoni de la seua columna. Així va començar la meua relació *seriosa* amb aquesta revista, amb la pretensió d'esmolat paraules amb la mateixa traça com havia esmolat eines de tall sota el mestratge de mon pare.

Amb el pas dels anys, *Temps de Franja* va fer-se un lloc dins la quotidianitat de més de set-cents subscriptors —i de totes les persones del seu entorn.

Una altra quotidianitat, la familiar, se'm va esberlar a principis de 2010. Vam haver de córrer, primer cap al Servet de Saragossa i, dos dies més tard, a la Vall d'Hebron. Quan tot just ens estàvem instal·lant en aquella habitació d'hospital, va sonar el mòbil. L'amic José Miguel Gràcia, aleshores president d'ASCUMA, em parlava des d'una altra dimensió, la de la vida que havíem dut fins feia —literalment— quatre dies. Després de la consternació en saber on ens trobàvem, em va preguntar si podria fer-me càrrec de la confecció de la revista. No recordo el procés dels meus pensaments davant aquella proposta, només que, ara sí, vaig acceptar-la.

Els primers dos anys vaig tindre la fortuna de formar equip amb en Màrio Sasot i l'Isa Calaf. Ells tenien damunt els muscles l'experiència de deu anys i havien aconseguit, malgrat tots els inconvenients, que el projecte no acabés en el pou de les iniciatives voluntarioses recordades amb malenconia.

Amb el número 100 i el 10è aniversari, vam iniciar una nova etapa amb disseny actualitzat, amb la intenció d'optimitzar visualment els continguts. Aviat, però, s'inicià la legislatura 2011-2015, coneguda com la del LAPAO, atès que els nostres representants van considerar que llurs votants volien l'asfíxia de les llengües no castellanes d'Aragó, especialment la del nom maleït —la nostra. Paral·lelament, la crisi picava fort i el desànim s'estenia arreu, també entre el nostre col·lectiu. Els darrers dies de 2011, en Màrio va dimitir com a director. Per eixir del pas, el consell de redacció va decidir d'editar en paper només quatre números anuals, i la resta fer-los en PDF. També es va proposar que l'Isa i jo fèssim de coordinadors. D'aleshores ençà, *Temps de Franja* ha resistit gràcies a la feina ingent de tots els col·laboradors, dels veterans i dels nouvinguts, malgrat la incomprensió de la majoria dels nostres governants i, ai las! d'alguns convilatans.

El 2017 vam inaugurar el web per dotar d'interactivitat el mitjà i obrir-lo a tota la societat. Amb aquest nou suport, que no requeria tanta feina de maquetació, l'Isa va preferir dedicar els seus esforços al preciós projecte turístic familiar. La seua aportació ha fet possible la revista durant més de disset anys.

I fins aquí hem arribat. I més lluny que arribarem.

Matarranya: tres comarques i més que un riu

// M. D. GIMENO PUYOL

L'impuls cultural i turístic, la normalització del català i l'evolució econòmica constituïssen les línies comunes estos vint anys a la secció del Matarranya, que a part d'esta comarca inclou les quatre viles del Baix Aragó-Casp i les del Bergantes-Mesquí dins del Baix Aragó-Alcanyís.

Molta de la informació prové de les múltiples activitats d'ASCUMA com les trobades anuals, edicions de llibres i CDs, fires... o de la Comarca, com les Jornades Culturals i el festival de teatre Matarranya Íntim. També s'han ressenyat les celebrades a diferents pobles, com los concursos de relats i pintura de Pena-roja, sense oblidar les de comarques frontereres com la Fira del Llibre Ebrenç i les provinents de noves associacions (Amics de Nonasp, la «Wirberto Delso» de Favara...). Cal ressaltar els homenatges a figures de la nostra cultura desaparegudes com Teresa Jassà o Toni Llerda. 2014 va ser l'any Desideri Lombarte, i les necrològiques han recordat Ramon Saura «lo Ciego de Mont-roig»; Gema Noguera, Virgilio Albiac i Romà Vallés, pintors; mossèn León Andía, rector de la Vall del Tormo; José Peris, compositor maellà...

En l'àmbit de la música s'han ressenyat les trobades de cant coral i el CD *Música tradicional al Matarranya* (2010), un cicle comarcal d'orgues des de 2005, trobades de grallers i dolçainers a Massalió, concerts de les escoles municipals de música, i, dins de gèneres més actuals, lo Franja Rock de l'Associació de Joves de Pena-roja i els concerts dels Draps, que han crescut junts amb esta revista. Entre els cantautors han reaparegut Tomàs Bosque i Àngel Villalba, i el Duo Recapte ha actuat a les escoles.

Quant al patrimoni artístic, s'han restaurat esglésies, s'han senyalitzat monuments, s'han declarat alguns BIC i s'ha creat una ruta dels Ibers. S'han recuperat jocs tradicionals per iniciativa comarcal, Margarita Celma va aplegar amb els alumnes de primària cançons tradicionals a

Cantem junts (2007), la festa popular de Sant Antoni és d'interès turístic d'Aragó (2010) i a Torredarques ha tornat lo ball del poll. Pena-roja va obrir una seu de Dinópolis i Valljunquera un arxiu fotogràfic de la memòria històrica comarcal. La de la Guerra Civil s'ha traduït en publicacions, xerrades i recreacions històriques i algun compte pendent com la fossa comuna de Mont-roig.

La defensa de la llengua i el dret d'estudiar català sense Llei de Llengües ha tingut ampli reflex en estes pàgines tant en els seus aspectes positius, com la creació del grup de pares Clarió el 2013 i la celebració d'una jornada a Calaceit el 2007 amb motiu dels 20 anys de la impartició de l'assignatura a les escoles, i aspectes negatius com los feits de la Codonyera al 2010 o la denúncia i judici a Artur Quintana al 2008.

En la qüestió de la normalització lingüística mos hem feït ressò de retolacions bilingües de carrers, voluntàries i sense empara legal, o de les guerres de cartells. Han sorgit alguns mitjans de comunicació en català com Ràdio Matarranya, la Veu del Matarranya de Favara, tres columnes a la premsa provincial i comarcal (*La Comarca*, *Diario de Teruel* i *Compromiso y cultura*) i la Televisió de Nonasp.

Al camp de la investigació hem valorat projectes com l'elaboració de mapes de la toponímia comarcal i la publicació de documents notariais en català del segle XIV a càrrec de Javier Giral i Maite Moret.

L'economia, a cavall entre la tradicional agropecuària i l'expansió turística, ha vist nàixer nous projectes i algunes apostes dinamitzadores com lo Consell Regulador de l'Oli del Baix Aragó, rutes senderistes com la Via Verda, fires (la tòfona a Bellmunt, la bresquilla a Maella) i

Trobada Cultural del Matarranya del 2017 a Mont-roig

CARLES TERÉS

agents particulars, alguns premiats, com Aceites Arboleda de Valljunquera i el Restaurant Matarranya i el formatge de cabra de la Freixeneda.

Entre els problemes recurrents, la demografia decreixent, la climatologia adversa i la crisi ramadera de 2008. L'enfrontament entre la part alta del Matarranya i la baixa per l'aigua de rec va acabar en acord i la construcció d'unes basses. Han continuat les reivindicacions de millors carreteres i la lluita per preservar el medi natural amb plataformes com la del Bergantes o la Gent del Matarranya, contrària a un macroparc eòlic. En definitiva, un territori viu, que lluita per continuar sent-ho.

Efectes del temporal Glòria en un magatzem de Vall-de-roires

AJUNTAMENT DE VALL-DE-ROIRES

Testimoni d'una cultura pròpia

// RAFAEL MARTÍ CASALS*

Este mes de novembre farà vint anys de la primera publicació de *Temps de Franja*. Esta revista sorgeix en la finalitat de donar visibilitat i dignificar la nostra llengua i de contribuir a la seua normalització lingüística. Una publicació que recull lo testimoni d'unes altres que la van precedir en el temps i que tenien los mateixos objectius, lo respecte i lo reconeixement cap a la llengua materna que parlen los habitants que vivim a les comarques catalanoparlants d'Aragó.

Temps de Franja agafe este testimoni i aglutine aquelles inquietuds de tot un territori unit no sols per una cultura pròpia, sinó per la manera de sentir, conscient dels valors que l'identifiquen, del seu patrimoni natural i immaterial. Un territori heterogeni en peculiaritats pròpies però vertebrat a través d'un mateix eix, lo de la seua llengua.

* President de la comarca del Matarranya

Al llarg de tots estos anys, *Temps de Franja* ha arribat puntualment a les nostres cases recollint la vida diària dels nostres pobles. Ha estat i és el registre escrit de la història més recent de les nostres comarques. La qualitat de les seues publicacions relacionades en la més diversa temàtica fan d'esta revista un referent a tindre en compte dins i fora del nostre territori. Això s'ha aconseguit gràcies a gent compromesa en uns objectius clars, amb la idea d'obrir los nostres pobles al món, demostrant respecte a la diversitat d'opinió i en una defensa clara de la nostra cultura.

Temps de Franja no sols compleix en la missió divulgativa, també ens ha donat a molts l'oportunitat de poder llegir en la nostra llengua pròpia. Ens ha donat la satisfacció de veure expressat de forma escrita allò que ens importe i afecta com a comunitat.

Un parell d'anys després del naixement d'esta publicació es va crear

Rafael Martí
NOTICIES DEL MATARRANYA

la Comarca del Matarranya. Durant este temps, esta institució ha estat i és sensible a la realitat lingüística del seu territori i, per tant, comparteix los mateixos valors que defense i promou *Temps de Franja*.

Enhorabona pel treball de tots, los que en estos vint anys, han estat darrere d'esta revista i espero que el que va començar com un gran projecte continuo sent, tot i les circumstàncies, il·lusionant i gratificador. Gràcies per *Temps de Franja*.

Una llengua viva

// AITOR CLEMENTE GUILLÉN*

Quan me van proposar poder escriure en esta esta edició especial de *Temps de Franja*, ho vaig acceptar sin pensar, ja que crec que els representants públics ham de ser especialment actius a l'hora d'agrair la faena de les associacions i moviments que fan un treball important al nostre territori però que a voltes és menos valorat del que haurie de ser.

En este cas ix treball té a veure en lo patrimoni immaterial que supose la nostra diversitat lingüística, que aporte un valor cultural i social incalculable, i per a lo que és vital comptar en una ferramenta com esta revista.

Sempre m'agrada dir que «lo Parlar d'Aiguaiwa» és un dels tres símbols identitaris per a tots los que sem o mos sentim part d'este lloc, jun-

* Alcalde d'Aiguaviva de Bergantes i Conseller Comarcal al Baix Aragó

tament en lo riu Bergantes i les «Alfombres de Serrín» del Santíssim Mistiari. Estes tres coses mos definixen i mos identifiquen a nivell col·lectiu, de manera que la llengua és una part molt important de la nostra manera de ser i de sentir.

Crec que les llengües són, i així haurien de continuar sent-ho, vies de comunicació per apropar a les diferents persones, i en cap cas un motiu de confrontació. Per ixo sempre intento evitar les lluites sobre la denominació de la nostra llengua, un debat que haurie d'atendre tant als aspectes acadèmics com al sentiment dels seus parlants. En cap context millor que en este haurie d'aplicar ixa expressió de «parlant, la gent s'entén».

Aitor Clemente
vora el pont de Cananilles,
al riu Bergantes
A. C.

Penso que és més important centrar los esforços en conseguir la protecció i la conservació de la nostra llengua i les seues variedats dialectals, i en treballar per a la seua promoció i difusió, especialment entre els més jóvens, perquè seguixque sent este element patrimonial, identitari i cultural que mos van deixar los nostres avantpassats.

Aixís que, també per ells, vos desitjo que puguem disfrutar de molts números més, ja que serà un senyal que la nostra llengua continue estant tan viva com ara, o més!

Una eina necessària

// FRANCISCO JAVIER DOMÉNECH VILLAGRASA*

Parlem català en una franja territorial ubicada dins dels confins aragonesos amb Catalunya, part de la comunitat autònoma d'Aragó, que des de fa segles té el castellà com indiscutible idioma oficial i vehicular. Suposa algun problema?

Objectivament, us dic jo que no. Ni és un fenomen singular ni una raresa al nostre planeta, tantes vegades a la història dividit en arbitràries línies frontereres de duració incerta o efímera. Seria sorprenent trobar un país tan impermeable contra tot allò diferent que mai haguera sigut penetrat per l'esperit estranger o, millor, que mai s'haguera apropiat de l'esperit del veí. Perquè res, ni murs de formigó, ni duanes ni fusells poden detindre eixe esperit integrador natural, fruit de segles de relacions comercials i contactes socials entre persones i pobles.

Els poders públics als països civilitzats saben que este sentiment, generador de distintes realitats, es part dels drets dels ciutadans i dels pobles, i respecten la riquesa cultural, que suma al patrimoni general. Per tant, parlar català a la nostra Franja no hauria de suposar cap problema: Catalunya és un poble veí, al Pirineu d'Ossa es parla des de fa segles l'aragonès i Aragó es governa per institucions democràtiques ben lluny de règims polítics ultranacionalistes i xenòfobs en què es reprimit i s'acaba amb qualsevol manifestació diferent.

*Alcalde de Favara de Matarranya

No obstant, arrosseguem un problema des de sempre: l'originat en l'històric nacionalisme excoent d'Espanya, que veu la llengua com un instrument de poder. Ja des dels Àustries i el seu «Un rei, una espasa... I una llengua!»; passant pels Borbons, amb el seu feroç centralisme castellà; i finalitzant amb la presa del poder per la burgesia i la seua obsessió per establir estereotips sobre qualitats i defectes de cada territori, que va acabar convertint-los en rivals, temorosos de ser devorats els uns pels altres més que en solidaris companys de viatge.

I Aragó, que no té clar si Catalunya vol expansionar-se gràcies a nosaltres, també té sense resoldre el problema del caràcter conquistador d'una llengua. Això explicaria el menyspreu amb què, des de Saragossa en especial, es qualifica la nostra o que se mos anomeno «polacos»; o que s'envíon funcionaris castellanoparlants als nostres pobles; o que les qüestions oficials, acadèmiques i científiques siguen en castellà: i que, d'esta manera, la llengua autòctona quedo relegada al carrer o la casa.

Queda així establerta no una convivència respectuosa entre llengües sinó una jerarquia en què el castellà domina cada dia amb més força el català de la Franja. Esta és una realitat dolorosa per a nosaltres, que tenim clar que la nostra llengua no és poder sinó, abans que res, **identitat i autoestima**. I també sentit de

F. J. Doménech en la presentació del llibre *Àngel Villalba. Cançons i poemes*.

CARLES TERÈS

família. Perquè la llengua pròpia, la materna, dóna a les persones seguretat, llibertat i el millor canal per als sentiments. És la que organitza i estructura les nostres expressions més íntimes i, de fet, hi recorrem quan volem estimar o maleir. I també és la porta d'entrada de la nostàlgia al nostre cervell, la qual no és sinònim de melancolia sinó recurs estimulador, essencial per mantindre l'aplom en les nostres lluites, perquè les paraules van lligades a persones, i estes als records.

És per este dret al record, als nostres referents i a la nostra història que sempre ha sigut de vital importància tindre un mitjà de comunicació escrit en la nostra llengua. I més encara al present, constatant amb temor l'augment de xenòfobs i autoritaris que escanyen al diferent, entenc que és necessari fer sentir la nostra veu. Una veu que, en el català de la Franja, escriga sobre respecte, dignitat i llibertat humanes. Són temps, doncs, per al nostre esperit. Són Temps de Franja.

La revista i els seus col·laboradors: una obra en equip

// REDACCIÓ

A Carles Sancho, del Consell de Redacció, redactor des dels principis, per moltes més col·laboracions.

Un grup de col·laboradors excepcionals ha fet possible esta revista, com a responsables de les diferents seccions comarcals o temàtiques, des de columnes personals o autors de cròniques puntuals. Alguns formen part d'un passat molt digne i d'altres continuen en el moment present, mirant il·lusionats al futur. De les viles que engloba la secció Matarranya, distribuïdes actualment entre les comarques del Matarranya, Baix Aragó i Baix Aragó-Casp, volem esmentar algunes de les persones que han

passat per estes planes: Roberto Albiac, Susana Antolí, Miquel Blanc, Tomàs Bosque, J. A. Carrégal, Loli Gimeno, Mercè Gimeno, José Miguel Gràcia, Toni Llerda (†), Merxe Llop, Rubén Lombarte, Marc Martí, Vicent de Melchor, Juli Micolau, Marta Momblant, Ramón Mur, Vicent Pallarés, Artur Quintana, Lluís Rajadell, Carles Sancho, Ricard Solana, Natxo Sorolla, Carles Terès, Pasqual Vidal, etc. No ens oblidem de la Marina d'Algars, Júlia Llambert, Lluís Roig o Arnau Timoneda. Moltes fotos són de Sigrid Schmidt von der Twer. També s'han reproduït columnes de "Viles i gents" de *La Comarca*, de "Lo cresol" del *Diario de Teruel* i de *Compromiso y Cultura*.

Explicant en català la vida de la comarca

// HUGO SOROLLA

20 anys de la revista, i per tant 20 anys de publicació ininterrompuda de contingut dedicat al Baix Cinca. *Temps de Franja* ha explicat la vida cultural de la comarca, el seu patrimoni, els grans temes d'actualitat general... Comptat i debatut, un corpus extens d'un miler de pàgines escrites en català amb notícies, reportatges, articles d'opinió, entrevistes i creacions literàries, textos publicats gràcies a la participació de més d'un centenar de persones de la nostra zona.

Com no podia ser de cap altra manera, l'arxiu de *Temps de Franja* és un retrat de vint anys de feina de l'Institut del Baix Cinca a favor del català i de la resta de patrimoni propi: publicacions, premis de normalització lingüística, jornades Cinga Fòrum, campanyes reivindicatives... També s'ha fet difusió de molts actes culturals a la comarca organitzats des d'altres entitats o des dels ajuntaments, així com les activitats relacionades amb la nostra llengua i cultura promogudes pels centres d'ensenyament.

Una de les notícies de més impacte va ser la mort de Jesús Moncada, l'any 2005. D'aleshores ençà, la revista ha recollit tota l'extensa actualitat que s'ha anat generant al voltant del cèlebre escriptor: homenatges, obres de teatre, reedicions, exposicions, nous llibres relacionats amb la seua figura... Una altra mort que va causar molt impacte va ser la de Josep Galan, també el 2005. Galan, impulsor de tants i tants projectes, entre d'altres aquesta revista, ha estat recordat en multitud d'articles.

Pel que fa a l'actualitat d'àmbit

més general, s'ha parlat i molt de la sanitat a la nostra comarca: la possibilitat o no de continuar sent atesos a Lleida, la creació d'un nou centre de salut, la manca d'especialitats... Altres temes que s'han abordat de manera recurrent són el pro-

riano López Lacasa... Menciò a banda mereixen Jaume Casas i Rosa Arqué, els nostres cronistes més prolífics, un en la primera època i l'altra en l'actualitat. Les fotografies que il·lustren bona part de les peces són de Marina Barrafon.

També s'han publicat desenes de reportatges de caire més atemporal, relacionats generalment amb el patrimoni local. Cal destacar el prolífic Virgili Ibarz, que ha dedicat un bon grapat de textos de divulgació de personatges o fets històrics no gaire coneguts relacionats amb la zona. D'altra banda, les entrevistes i galeries de personatges ens han aprofitat persones rellevants de la nostra societat: Jesús Moncada, Mary Zapater i Josep Masagué, Jordi Estruga, Joaquim Salleras, Saturnino Barbé, Toni Ibarz, Antoni Rey, Antonio Quibus, Pili Aribau, Cristina Castañ, Josep San Martín, Enriqueta Moncada, Josefina Vilar, Marcos Calucho...

Dos autors de la comarca mantenen una columna d'opinió des del primer número: Francesc Ricart, amb "Som d'eixe món" i Esteve Betrià, amb "Cròniques tagarines", i des del 2011 "U12". Galan

va publicar la columna "L'ham" fins la seua mort, i l'espai va passar a "L'Ababol" de Susanna Barquín, fins al 2010. Patrici Barquín, per la seua banda, publica "Se va solsint" des del 2016. L'espai "Estampes riberenques" ha acollit articles d'opinió de col·laboradors esporàdics: Francesc Serés, Violeta Borbón, Manel Moret, Andreu Coso, Quim Gibert, Mercè Ibarz, Pilar Aribau, Pep Labat, Francisco Copons, Julio Moreno...

jecte de Gran Scala, la polèmica de Sixena, la tramitació d'una central tèrmica a Mequinensa, la gestió del riu Cinca, les eleccions als nostres pobles i la crisi econòmica i les seues conseqüències, entre d'altres.

En aquests 20 anys la revista ha comptat amb un tot un seguit de cronistes del Baix Cinca: Òscar Labat, Carme Messeguer, Guillem Chacon, Berenguer de Mussots, Marta Canales, Marià Àlvarez, Maite Moret, Carme Tarragó, Hugo Sorolla, Ma-

Estem de festa!

// MAGDA GODIA*

La revista *Temps de Franja* fa 20 anys i com a representant municipal vull manifestar que des de sempre ha constituït un referent informatiu i cultural al nostre poble. Un viatge per on hem anat avançant de la mà cap a un dels principals objectius que han marcat la nostra trajectòria tant municipal com editorial en defensa de la nostra llengua, el català, dins d'un territori on l'hostilitat cap a la diversitat lingüística ha estat present durant llargs intervals de temps en funció dels equips de Govern de les diferents administracions.

Editar una revista durant 20 anys en català per a informar sobre el territori de parla catalana de l'Aragó té el seu mèrit, ha estat i és tot un repte només possible gràcies al nivell d'implicació de totes aquelles persones que hi han col·laborat i d'aquelles que encara ho continuen fent ara, mantenint viva la publicació.

Gràcies a *Temps de Franja* hem descobert que podia haver-hi una altra divisió del territori a l'Aragó, aquella que inclou a tots els municipis que tenen un denominador comú: la parla catalana, independentment de la província on admi-

Magda Godia

AJUNTAMENT DE
MEQUINENSA

nistrativament estiguin localitzats. Es cert que *Temps de Franja* ens ha aprofitat a totes les localitats, de la Ribagorça fins al Matarranya, i ens ha permès conèixer millor la seva vida cultural i social al mateix temps que teixia una xarxa de proximitat a través de la llengua que penetra en nosaltres amb tota fluïdesa i manté vius els llaços de relació i amistat.

En aquests últims temps, l'aire bufa diferent i va a favor de protegir i divulgar el català a través de la Direcció General de Política Lingüística del Govern d'Aragó, i *Temps de Franja* està aquí, continua estant com sempre, no ha baixat la guàrdia en cap moment publicant i publicant. Desitgem per al

futur que el seu treball es pugui dur a terme en millors condicions i tant de bo tinguin més oportunitats que els permetin encetar projectes més ambiciosos en benefici de tots nosaltres, per part nostra hi continuarem també.

Ara que fa 20 anys, no puc més que valorar la feina feta i felicitar a *Temps de Franja* i a totes aquelles persones que han fet possible que continuï sent una realitat i animar-los a seguir treballant en aquesta línia perquè necessitem que segueixi sent la revista dels nostres pobles, mantenint viu l'esperit que va guiar els primers passos per a poder continuar celebrant molts més anys de publicacions.

*Alcaldessa de Mequinensa

ESPARPILLANT PARAULES

Un traguinyol de vi pa tot lo camí // Roberto Albiac

Sic un d'eixos baixmatarranyencs de família llauradora que, per haver naixcut al setembre, solie passar part del seu dia doblat tallant entre vinyes, carrejant cabassos plens i si li tocava bufar alguna cosa aquelles hores no eren candeletes: o ere alguna vespa llaminera pel most, o algun dels dits pessigat per l'estirora. Los primers anys de vida gatejàvem per davall de les arcades de sarments sense emparralar com si entràrem a una cova en busca de carrolls; a voltes, mos entretenien potejant lo pujal de la remolcada perquè entrare més fato. Recordo aquells tractors carregats que desfilaven per la vila de camí a la cooperativa lluint toldos impresos en lo remitent del propietari, dels quals, hi havie xiquets que es penjaven a la portera quan volien fer un mosset. Alguns conductors, aprofitant una època en què les fronteres pareixien no importar tant com ara, passaven lo riu d'Algars i també descarregaven a la veïna Terra Alta.

Abans d'aquella campanya de v(e)rema, havíem contat borrons a l'hora de podar, havíem endurit les nostres mans en-

treçant los ceps, havíem intentat salvar la collida bombejant aigua, mos havíem irritat los ulls en sofre, havíem invocat a l'aire i al sol birbant, esperonant, despampant... Mesos mimant grans d'u(g)a i patint per mildeus, sequeres o podrits, en la por d'arribar al bancal i no trobar su garraspes. "Sant Antònio, sant Antònio, una cosa t'hai de dir: los pobres planten la vinya, los rics se foten lo vi". I tan pobres eren, també, les liquidacions, que fa uns anys que s'està dixant de cultivar...

Lo vi sempre s'ha considerat, a causa de la fermentació, com una beguda sana: per això, a l'Edat Mitjana, los monjos lo consumien per desconfiança en les aigües estancades o, durant les pestes, que es solien desinfectar les cases afectades en vinagre. "L'any de la grip, de tant enterrar, van omplir lo fossar de davall del Calvari però, com a n'aquell home li agradave amorrà's al carretell, se va salvar". Qui sap si també mos servirie en açò d'ara! Lo que està clar és que, com a producte de proximitat, les D.O.'s que tenim pel voltant mos ho agrairan si no el dixam de consumir, i més tal i com estan les coses.

La Llitera vista des de *Temps de Franja*

// J. ESPLUGA TRENC

En el primer número de *Temps de Franja (TdF)* les pàgines dedicades a la Llitera contenien una notícia d'àmbit econòmic i dues culturals. La primera anunciava que l'ajuntament d'El Torricó havia construït un alberg per a treballadors temporers, una iniciativa pionera i que denotava la importància que tenien els treballadors vinguts de lluny per al sosteniment de les economies locals. Les dos notícies culturals tenien a veure amb el teatre i amb la natura. Per un costat, s'anunciava un premi comarcal adreçat a grups i companyies de teatre d'Aragó i de Catalunya, un certamen del qual posteriorment *TdF* se'n va fer ressò durant tots els anys que va durar. Per un altre costat, s'anunciava la creació d'un centre d'interpretació de la natura impulsat per un col·lectiu de Tamarit (Kabana) que s'emplaçaria a l'entorn del pantà de Santa Anna, terme de Castellonroi. Esta va ser la tònica predominant en les notícies de la Llitera durant les dues dècades posteriors, cròniques principalment d'activitats econòmiques, polítiques i culturals, ben acompanyades per columnes d'opinió i d'algunes entrevistes a selectes personatges lliterans.

El tortuós procés de creació de la comarca de la Llitera, a causa de l'enverinada disputa per la capitalitat entre Tamarit i Binèfar, va ocu-

par nombroses peces durant els primers anys de la revista. Reunions d'alcaldes, manifestos de regidors i opinions de columnistes van relatar des de *TdF* aquella guerra de guerrilles institucional que va desembocar en la creació de l'actual ens comarcal, amb una capitalitat teòricament compartida, desequilibrada a la pràctica.

En l'àmbit cultural, *TdF* es va anar fent ressò dels premis anuals de literatura infantil *Desperta Ferro!*, una iniciativa que l'associació Consells Locals de la Franja va mantenir en actiu durant molts anys i que va constituir un estímul indispensable per a la normalització del català escrit entre el jovent.

Les pàgines de *TdF* han anat reportant també amb precisió una sèrie d'esdeveniments periòdics de masses molt populars a la Llitera durant aquestes dues dècades, com, entre altres, la imprescindible Festa del Tossino d'Albelda, el prestigiós certamen de màgia Florences Gili de Tamarit de Llitera, el fascinant —tot i que ja extingit— festival de circ Acambalachous del Torricó, o les agraïdes Tertúlies a la Fresca d'Al-

Tamarit de Llitera
PEP ESPLUGA

campell. Esdeveniments tots ells que han quedat registrats per a la posteritat a l'hemeroteca de *TdF*.

Les pàgines de la Llitera han comptat durant aquests vint anys amb un fluctuant elenc de col·laboradors que inclou les plomes de l'Anna Enjuanes, Rafel Ventura, Ester Sabaté, Anna Domínguez, Aleix Castellnou, Josep Lluís Seira, Josep Maria Latorre, Josefina Motis, Fernando Sabés o Neus Enjuanes, així com columnistes com Josep A. Chauvell, Júlia Laforga, Josep Ramon Bardají o l'incombustible Ramon Sistac. Cal assenyalar, tanmateix, que la Llitera ha format part de les pàgines de *TdF* amb una intensitat irregular, amb períodes de més presència i altres amb més absències. El vintè aniversari podria ser un bon moment per tornar a agafar impuls.

SE VA SOLSINT

De rius, papereres i aniversaris // Patrici Barquín

Deia un company de lluites, que ens va deixar massa aviat i massa precipitadament, que “és més fàcil denunciar l'extinció de les balenes o dels grans felins africans, que denunciar la destrucció del riu del teu poble”. I quanta raó tenia!. Perquè sí que són necessàries les grans lluites, però podem eixir, més o menys, ben parats, sobretot atenent a que a la majoria de la gent, li poden semblar causes nobles o, en lo pitjor dels casos, causes prou llunyanes com per a què no es preocupen lo més mínim pel que diem o fem. En canvi, quan mos centrem en lo proper, comencen los problemes de debò.

Per ficar un exemple: podem defensar l'ontamo o l'ometic de la llunyana Kènia i esdevindrem una curiositat exòtica i una mica excèntrica del nostre poble, però ah, si ens fem defensors del català de l'Aragó! Això ja són paraules grosses. Astí sí que hem tocat os. Estem en problemes.

I això és lo que fem des del *Temps de Franja*, i ho fem de la forma, per mi, més efectiva. No dedicant-mos a fer grans he-

roicitats, que tant xoquen als historiadors més oficialistes, que farcissen d'èpica i grans gestes individuals los esdeveniments, sinó que ens dediquem a fer una carrera de fons, que resulta molt més feixuga que fer un fort esprint, com un pollastre al que acaben de separar lo cap del cos.

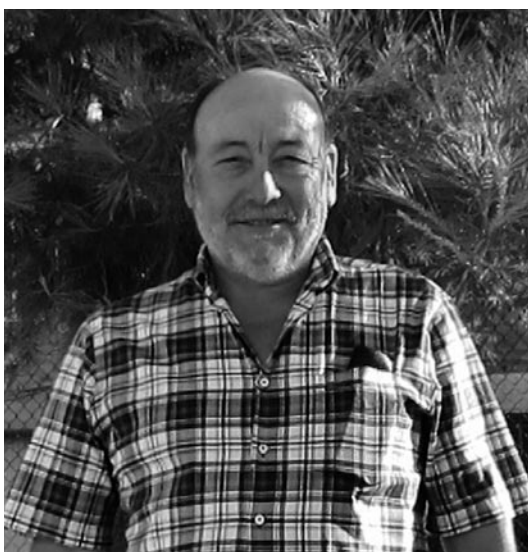
Perquè estic convençut de què l'important de les lluites són les coses petites i constants, sobretot constants, com buidar la paperera del local agon te reuneixes, mantenir una periodicitat d'apertura o enviar tots los mesos lo material necessari per a què lo *Temps de Franja* se segueixi publicant durant vint anys i tingui la pesada carrega de ser l'única publicació d'Aragó feta íntegrament en català, per nosaltres, les persones que vivim allà agon se parla. Així que seguirem solsint entre tots la publicació que tens a les mans i ho farem vint, trenta, quaranta o los anys que siguen necessaris, perquè no ens cansarem mai de ser les formiguetes que fan tremolar l'elefant.

Temps de Franja, un dic de contenció

// JOSEP A. CHAUVELL*

S'ha de reconèixer que mantenir en actiu una revista en català a l'Aragó durant vint anys té molt de mèrit. Encara més si es té en compte els limitats mitjans amb els que ha comptat i les dificultats històriques per a distribuir-la entre una població que majoritàriament no ha estat escolaritzada en català. Això ha dotat *Temps de Franja* d'un nucli de lectors particularment motivat per les qüestions culturals i lingüístiques del nostre territori. A més, té la virtut de permetre als subscriptors conèixer les coses que passen a les altres comarques catalanoparlants d'Aragó. Tot plegat li dona un valor especial. No és una revista qualsevol.

Malauradament, les mateixes característiques que constitueixen les forteses de *Temps de Franja*, són també els seus condicionants limitadors. Per exemple, a jo el que més m'agradaria és que la revista pogués arribar a molta més gent. No sé com s'hauria de fer, però s'hauria de procurar que transcendís el grup de lectors històric, molt centrat en l'activisme lingüístic, per arribar a altra gent interessada en l'actualitat de les comarques de la Franja. D'altra banda, trobo que la revista acostuma a centrar-se molt més en la part del Matarranya que en les altres comarques. Caldria mirar de reforçar

Josep A.
Chauvell
PEP ESPLUGA

la presència de la Ribagorça i de la Llitera, però també del Baix Cinca, que pel pes que té a la Franja no acaba d'estar prou ben representat.

Durant los raders anys, a la Llitera la presencia del català a nivell infantil i juvenil s'està reduint a marxes forçades. Pares, mares i educadors pareix que no acaben de tindre consciència de la pèrdua cultural que estem patint, i això és molt preocupant i mos n'empenedirem quan ja ho haguem perdut. La revista *Temps de Franja* fa una mica el paper de dic de contenció, és una referència de la normalitat a la que aspirem, la reivindicació d'una llengua comuna a diferents territoris, en front del que diuen los negacionistes, i de la que no mo n'hem d'amagar. Per això és

tan necessari que *Temps de Franja* incremente la seua cobertura a totes les comarques i procure arribar a un públic més ampli.

Des de la Comarca fem molt poca cosa de política lingüística perquè les competències les tenen els ajuntaments. A l'Ajuntament d'Alcampell tenim una sensibilitat clara pel català. Quan es despenja el telèfon sempre ho fem en català; de fa molts anys fem els pregons bilingües, primer en català i després en castellà; tenim la retolació dels carrers bilingüe; etc. Però a la majoria dels pobles no han fet quasi res. Les institucions tenim molta feina a fer.

Com que la majoria d'ajuntaments no tenim Plans de Gestió Lingüística, és molt difícil poder aprofitar els ajuts que va traient la Direcció General de Política Lingüística (DGPL). Si els demanes, només pots fer que anar improvisant. I amb el tema lingüístic no es pot improvisar, perquè hi ha sectors polítics i mediàtics decidits a traure rèdits del conflicte lingüístic en detriment dels drets dels parlants. Potser seria més efectiu destinar una part d'aquells ajuts de la DGPL a donar suport a revistes culturals com *Temps de Franja*, que amb la seua difusió nos facilitaríen un entorn social més favorable per a què els ajuntaments prenguessen decisions lingüístiques més fonamentades i a llarg termini.

Enllà d'una xifra // Vicent Pallarés Pascual

20 anys no és sols una xifra. És la constància de l'activitat i la continuïtat d'un projecte en el temps. En aquest cas, les dues dècades de *Temps de Franja* són el testimoni del camí que ha recorregut la publicació, una combinació de continguts referents a política, cultura i societat relacionats amb el territori, sempre amb uns criteris de qualitat. Un instrument perquè les veus s'escolten i tinguen la seva difusió. També una eina de cohesió cultural i política necessària.

La revista ha sabut evolucionar i no s'ha quedat sols en el format de paper en aquests anys. S'ha ampliat a les versions digitals en resposta als canvis esdevinguts a la societat. Un fet que ha facilitat l'accés als continguts a tot arreu i a tota hora. Els seus suplementes *Styli locus*, centrat en la literatura, i *Temps d'escola*, elaborat pels professors i alumnes aragonesos de català, acaben de completar i arrodonir el conjunt de la publicació.

El projecte ha estat una resposta a la necessitat d'una publicació que recollira les veus d'un espai extens que traspasa els límits administratius. Un territori, el de la Franja, sovint dispers, on aquells i aquelles que es dediquen a la cultura i a la defensa dels drets lingüístics necessiten el suport mutu en un indret on molt fàcilment es poden sentir sols a causa de la dispersió territorial. En un lloc on es necessita saber que hi ha moltes persones més que comparteixen una visió de defensa del món cultural per a poder continuar. Sense aquestes ajudes seria difícil mirar endavant.

Una publicació que, durant aquest temps, ha estat un registre de l'actualitat a la Franja, de les mirades i reflexions dels seus habitants sensibles als aspectes socials i culturals. Dues dècades on s'ha escrit i documentat la realitat complexa i canviant d'un territori singular.

Fent camí

// GLÒRIA FRANCINO PINASA

Sembla que face quatre dies i han passat vint ans, *tempus irreparabile fugit!* Pas a pas *Temps de Franja* mos ha permès conèixer les comarques aragoneses catalanoparlants i la seua gent, que comparteix la mateixa llengua materna: el català.

Lluny queda el 22 de gener del 1984, quan set alcaldes de la Ribagorça van sol·licitar al govern d'Aragó l'ensenyament de la llengua catalana als estudis, escoles, instituts, i, l'1 de febrer, 17 alcaldes signaven la Declaració de Mequinensa. Aquest fet històric va marcar molts esdeveniments culturals al nostre territori, com la participació al Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana, l'any 1986, el naixement de centres d'estudis, revistes... i entre elles *Desperta Ferro!* i *Temps de Franja*, que recull informació sobre aquest tema, i que l'any 2013 vam haver de tornar a reivindicar a Mequinensa!

No podem citar tots els col·laboradors a qui, des d'ací, volem agrair el seu granet d'arena pels seus escrits. Articles on el senyor Josep Mauri, descendent de Casserres del Castell i col·laborador de *Temps de Franja*, declarava la necessitat d'un mitjà de comunicació comú a les nostres comarques, entrevistes al President de la Diputació General d'Aragó, Marcel·lí Iglesias, fill de Bonansa, qui va engegar, amb el seu equip, la Llei de Llengües i altres projectes, que són recollits a la revista. També vam entrevistar el President de la Diputació d'Ossa, Miquel Gracia; alcaldes com el de Sopeira, Josep Maria Ariño; l'escriptor i director d'edicions Proa, Isidor Cònsul, descendent d'Espés de Baix, preocupat pel futur de la comarca i artífex de la publicació el juny del 2000 de *Te de roca*, recull literari de la Trobada d'Escriptors Pirinencs, celebrada a l'Alta Ribagorça; el Dr. Xavier Terrado, professor de la UdL coordinador de la col·lecció de la toponímia de la Ribagorça i guanyador del Premi Guillem Nicolau del 2003 amb l'obra *Diàleg de la cordialitat*.

Un autèntic col·laborador de la Ribagorça és l'Enric Marquès de Benavarri, reivindicatiu quan demanaven l'ús de la llengua catalana amb 99 firmants més en el *Manifest de Benavarri*, satisfet amb els acords sobre el Montsec, sempre participatiu. I l'alma mater del Centre d'Estudis Ribagorçans, el Carles Barrull, historiador, fill d'Areny, ha contribuït amb molts articles sobre jornades del centre, la revista *Ripacurtia* i temes com la despoblació de la Ribagorça, als quals també han donat veu altres membres del CE-Rib.

Així mateix les jornades de l'Institut d'Estudis Catalans celebrades a la Ribagorça han tingut ressò a la revista, la de Benavarri o el simposi en honor a l'insigne Joan Coromines, a l'Alta Ribagorça. Sempre s'han tractat aspectes de la variant ribagorçana com la publicació del llibre de Jordi Moners, *La llengua de Castigaleu*, el naixement d'*Escunç*, associació dedicada a mantindre lèxic ribagorçà, definicions de paraules com la salema, refranys i frases fetes...

A la revista han aparegut altres temàtiques: l'agricultura, la naturalesa i la meteorologia, el paisatge, els arbres centenaris, les plantes, el riu Noguera Ribagorçana, Escalles, la carretera N-230, Aulet, incendis, excursions, els segadors, les fires i fes-

Collita de cultura vora el gran Noguera Ribagorçana
GLÒRIA FRANCINO

tes majors, el patrimoni arquitectònic: ermites, esglésies i monestirs romànics com el de Santa Maria d'Alaó, reivindicats pels ribagorçans, els béns artístics dels bisbats de Lleida i Barbastro-Montsó, la literatura recordant la poesia de Mn. Antoni Navarro o la novel·la *Eros Christ*, llegendes i contes i publicacions actuals, projectes d'associacions, tradicions com les de les falles, escrits sobre dones anònimes, grups musicals com els Ribatònics, concerts, exposicions, els museus com els d'Areny...

Per concloure, en aquest 20è aniversari de *TdF* voldria agrair a totes les persones de referència: recordo l'entusiasme del Josep Galan quan em demanava la participació en la revista, a la gent de Fraga i de les altres comarques que he conegut, recordo el Màrio Sasot, a l'inici, i el Carles Terès, ara, demanant articles sobre la Ribagorça. Molt influents han estat l'Artur Quintana i l'Hèctor Moret, després del recull *Bllat colrat*, van fer que em seguís implicant en activitats lingüístiques i literàries com el projecte d'Animació a les Escoles dels Escriptors de la Franja, o a l'Escola d'Estiu de la URV a Calceit.

Una bona garbera de paraules i de sentiments que no haurien estat possibles sense l'existència i el lligam de *Temps de Franja*.

I als lectors, per llegir-nos, gràcies!

Retrat inesborrable d'una realitat diversa

// MARCEL IGLESIAS CUARTERO*

Vint anys fa que es va posar en marxa la revista *Temps de Franja*. Vint anys poden semblar pocs, però pels que som de la generació que vam tindre la sort de nàixer a la llum de la democràcia i no patir la "llarga nit" de la dictadura, vint anys són mitja vida.

En ista vintena de voltes al sol, *Temps de Franja* s'ha consolidat com la publicació referent de la cultura de tot isto espai d'immensa riquesa cultural, natural i humana que formen els llocs catalanoparlants del nostre Aragó.

Possiblement sigue l'única publicació a la que podem trobar reflectida una realitat tan complexa i, moltes vegades, tan poc entesa com la de la Franja, però que a la vegada es meravellosa de tan especial que és. Molts som els que quan mos arriba la revista l'agafem per llegir-la amb interès, no només perquè es l'única publicació local que mos arriba escrita en la nostra llengua, sinó perquè hi

* Alcalde de Bonansa i President de la comarca de la Ribagorça.

podem trobar notícies de moltes de les coses que passen a les altres comarques i que no mos arriben de cap altra manera, perquè hi podem conèixer molts personatges ben interessants i, sobre tot, perquè hi podem llegir opinions força diverses sobre tot allò que mos passa i que passa al nostre voltant. Opinions que moltes vegades comparteixo i que, altres vegades, no ho puc fer, però que és precisament ista diversitat d'opinions la que mos fa veure que isto és un territori ple de vida i de futur.

Sempre he pensat que el fet de ser d'ací, de la Franja, mos dona una visió més completa de les realitats culturals, històriques, polítiques i lingüístiques als que hi vivim. I per açò és tan interessant l'opinió de la nostra gent, perquè el fet de viure en una franja suposa viure en un territori per definició geogràficament estret, però

Marcel Iglesias
CORAL H. LORENZO

és sense dubte l'estretesa la que fa que sigui tan permeable el que passa a costat i costat, i tothom s'enriqueix de tot això.

Per acabar, vull compartir una preocupació que sé que és de molts. El fet que cada dia tinguem un millor domini del català i del castellà més normatiu, que és una bona notícia, però que a la vegada si va deixant de costat la manera de parlar dels nostres llocs. Ben segur que hi haurà persones capaces de sabre com ho ham de fer tots plegats per evitar la pèrdua dramàtica d'ista riquesa cultural que són les varietats dialectals del català pròpies de les nostres comarques.

No em queda més que felicitar a tota la gent que fa i ha fet possible el *Temps de Franja* durant els seus 20 anys de vida, i, desitjar salut a tots els lectors i lectores en istos temps tan difícils de pandèmia. Junts n'eixirem!

Pareix que va ser ahir...

// ALFREDO SANCHO GUÀRDIA*

Temps de Franja està d'aniversari, circumstància que coincideix paral·lela quasi íntegrament amb el fet de la meua experiència com a alcalde de Benavarri.

Acabat d'aterrar a l'alcaldia el 2003, el meu company i regidor de l'Ajuntament Enric Marquès em va donar a conèixer aquesta publicació i, poc a poc, em va anar presentant a molts dels seus col·laboradors.

Aviat vaig descobrir, com veia l'Enric, que darrere la revista hi havia moltes persones, veïns de les comarques orientals d'Aragó o relacionades amb elles, amb una gran història de compromís i entusiasme per un territori, el nostre; les comarques de la Franja: Matarranya, Baix Cinca, Llitera i Ribagorça.

* Alcalde de Benavarri i Diputat al Congrés

Des de fa 20 anys publicant periòdicament sense interrupció, editada a l'Aragó i escrita en català. Quant d'esforç per poder fer arribar a la resta de territoris de la nostra mateixa llengua notícies i continguts locals, culturals, literaris, escolars...

I quin mèrit tan gran i quanta responsabilitat! *Temps de Franja* és l'única publicació en la nostra llengua a Aragó i aquest fet en sí mateix aporta elements molt importants a destacar.

Perquè representa i vertebrava un territori molt ampli amb un nexce comú, el lingüístic, que cal protegir i preservar.

I aquest territori nostre des de sempre ha estat Terra de frontera, Terra d'intercanvi i Terra de convivència.

Un espai que, a més de compartir territori, comparteix serveis, in-

Alfredo Sancho
AJUNTAMENT DE
BENAVARRI

fraestructures i comunicacions però que sobretot conserva una gran riquesa intercultural.

I no trobo millor exponent, ni major esforç per defensar i representar aquesta interculturalitat territorial que el que des de fa 20 anys simbolitza *Temps de Franja*.

Per això des Benavarri, des de la Ribagorça, a tots els col·laboradors i subscriptors de *Temps de Franja*, enhorabona i felicitat aniversari, però sobretot molt d'ànim i moltes gràcies.

De l'optimisme utòpic a anar replegant les molles

// MÀRIO SASOT

La revista va nèixer en una època d'optimisme i esperança i aquest esperit quedava palès a les pàgines d'Aragó, la secció que donava compte de l'activitat institucional que es feia al Palau Pignatelli de Saragossa a favor o en detriment de les llengües pròpies.

Tot semblava possible. Ja en el número 1, Teresa Font, l'alcaldesa de Saidí, del PAR, deia en una entrevista que l'elaboració de l'avantprojecte de la Llei de Llengües "anava massa lenta" i en el número 2, el president d'Aragó, Marcel·lí Iglesias, manegava amb fluïdesa conceptes aparentment contradictoris com "cooficialitat", avui tema tabú, i "voluntarietat" per part dels municipis. Un altre membre del PAR, el conseller de Cultura Javier Gallizo, explicava en el número 6 els avantatges que tindria per a les llengües minoritàries la nova Llei del Patrimoni i, en el 8, al caliu d'un debat sobre política lingüística, confiava que la Llei de llengües fos acceptada "fins i tot pel PP".

En el número 3 s'anunciava la creació al Departament d'Educació d'una Unitat de Llengües d'Aragó i en el número 2, la creació del Projecte d'Animació Cultural a les Escoles de la Franja.

Jesús Moncada, que anys després donaria el seu nom a aquest Projecte, rebia el juny de 2001 la Medalla d'Or de la Diputació de Saragossa (n. 9), el primer guardó que rebia l'escriptor mequinensà d'una institució aragonesa.

Com a contrapunt negatiu a tantes alegries, en el número 1 es donava compte de la declaració com a desert del premi literari "Guillem Nicolau" degut a la depreciació que havien tingut les seues bases per part de l'extint govern PP-PAR.

Passats els primers anys, que podíem anomenar de "la il·lusió", van vindre uns altres de "llarga espera" i de paràlització institucional per raons d'oportunitat política, durant els quals *TdF* va donar veu a les en-

titats i individus que feien treballs científics o organitzaven, a Saragossa o altres llocs d'Aragó, jornades de debat, trobades, o exposicions a l'entorn de les llengües i les literatures d'Aragó. També donàvem suport a mesures preses pel departament d'Ensenyament, com la celebració de les proves de nivell C i D de Català a Fraga (núm. 25), els convenis de col·laboració amb el seu departament homònim de la Generalitat i dels actes a les escoles del Projecte Moncada.

Quan la revista estava creuant el seu Equador, en 2009, l'avantprojecte de la Llei de Llengües entrava a les Corts i tornava a encendre's, malgrat totes les seues mancances, una lleu llum d'esperança. En el número 87, de juny d'aquell any, donàvem notícia en portada de la important manifestació que tingué lloc a Saragossa per un Aragó oficialment trilingüe i de suport a la Llei de Llengües. Finalment en el número 92 (gener del 2010), celebràvem l'a-

Manifestació per reclamar un Llei de Llengües digna, el 2009

CARLES TERÉS

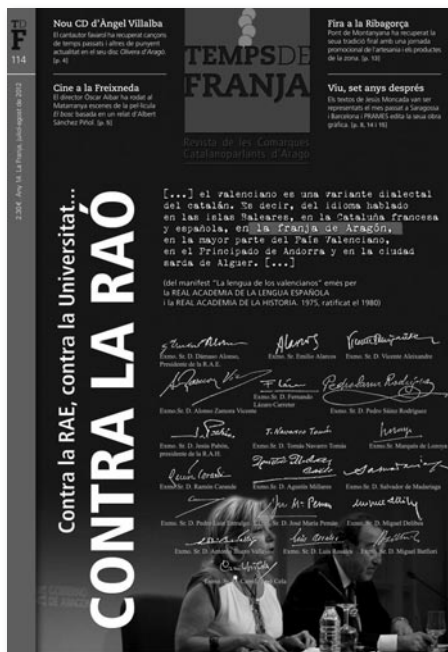
provació d'aquesta Llei a les Corts d'Aragó, amb articles d'anàlisi de Josep Miquel Gràcia i Josep Maria Bescana, i crònica de la sessió a càrrec d'Artur Quintana, que hi va assistir acompanyat d'un bon grapat d'activistes de les nostres associacions.

Poc temps després vam assistir a l'obscur quadrienni del govern PP-PAR, on vam haver de rescatar de les

tenebres del temps un manifest de la RAE de 1976, que certificava la catalanitat de la nostra llengua, reproduint-lo en portada (n. 114, estiu de 2012) per a exorcitzar-nos dels dimonis del Lapao, Lapapyp i altres històries de terror.

Al 2015 saludàvem la creació de la Direcció General de Política Lingüística per part del govern de Javier Lambán, i les nostres versions en digital i en paper han anat donant compte

de les iniciatives desplegades per l'equip encapçalat per Nacho López Susín, i del nostre suport a aquestes, amb una actitud que podríem qualificar de realisme inconformista.

Bona feina!

// IGNACIO LÓPEZ SUSÍN*

Quan llostrejava el segle XXI assistíem al naixement de l'únic mitjà de comunicació estable a l'Aragó que utilitza com a vehicle la llengua catalana. Una revista coral i territorialment inclusiva. Una revista, en suma, necessària.

Seguim la seva trajectòria des del principi amb interès i amb esperança, des del desig de la dignificació i normalització social de les nostres llengües pròpies, a vegades amb esperança, com quan es va aprovar la Llei de 2009 i altres amb dolor i ràbia com després de la seva derogació i l'aprovació de la negacionista llei de 2013.

Accedir al Govern d'Aragó, des de la Direcció General de Política Lingüística, en 2015, obria una nova finestra i un camp inexplorat per a millorar les condicions en què es desenvolupen les nostres dues llengües pròpies, l'aragonès i el català d'Aragó, denominació amb la qual es recuperà al febrer de 2016 a través de la modificació de Llei de Patrimoni Cultural.

A partir de llavors, des de la Direcció General, hem sentit pròxim el suport de les associacions editores de la revista i, dins de les nostres possibilitats, hem tractat de caminar junts, tenint en compte que l'objectiu que ens anima és el mateix: la dignificació, promoció i difusió del català parlat en el nostre territori.

* Director General de Política Lingüística del Govern d'Aragó

El camp és immens, també la il·lusió, no pas tant els recursos humans i materials, però dins les nostres limitacions hem tractat de posar els fonaments per a un futur millor: des de l'aprovació dels currículums de totes les etapes educatives, fins a la creació de places de docents en les plantilles orgàniques dels centres (de zero al 2015 a dotze en 2020), culminant aquest curs amb la creació del departament de català a l'IES Matarraña de Vall-de-roures. També hem recuperat el Seminari Autòmic per a professors de Llengua Catalana, el Premi Guillem Nicolau i el Programa Jesús Moncada, i hem creat el Premi Desideri Lombarte, per a reconèixer una trajectòria de treball en pro del català d'Aragó, atorgat successivament a José Bada, Artur Quintana, al Seminari de Professors de Català i al Grup de Teatre Garbinada de Mequinensa.

També s'han convocat subvencions i subscrit convenis de col·laboració per a ajudar a associacions, ajuntaments i comarques, en les seues tasques de recuperació lingüística.

Recentment, des de la Comissió Assessora de Toponímia, creada en 2016, es va aprovar la modificació del Nomenclàtor oficial per incloure els topònims més rellevants de les comarques de Ribagorça, Baix Cinca, Baix Aragó-Casp i Matarranya, i en l'última sessió han estat aprovats els topònims de Queretes, la Vall del Tormo i Mequinensa, que es publicaran aviat al B.O.A. i veuran aviat la llum

José Ignacio López Susín
GOBIERNO DE ARAGÓN

en la cartografia a través de publicacions exemptes.

També hem promogut, juntament amb les entitats esmentades, la celebració del Dia Internacional de la Llengua Materna instituït per la UNESCO, que vam començar el 2016, i les Rutes de la Memòria que s'han dedicat a Desideri Lombarte, Josep Galan i Jesús Moncada. El passat 28 de setembre, dins els actes del Dia Europeu de les Llengües, 53 associacions dels àmbits de l'aragonès i el català van signar un compromís de treball conjunt amb la Direcció General de Política Lingüística, que ha de servir per a fer palesa davant la societat aragonesa la importància estratègica de continuar treballant en la dignificació i difusió de les nostres dues llengües pròpies, per a la qual cosa és important la unitat d'acció, en l'essencial, de les entitats que treballen habitualment per aquest objectiu.

ENTRE DOS AIGÜES

Melancolia // Marina d'Algars

Feia nou anys que ja caminava *Temps de Franja* quan vaig començar a col·laborar amb la columna Dones, concretament parlava sobre Marta Mata (*TdF* 83, febrer 2009). El director de la revista era en Màrio Sasot. La darrera dona de la columna va ser la cantant algeriana Souad Massi (*TdF* 29, setembre-octubre de 2016). I així, de cop i volta, es va acabar la columna sobre dones. El grup de redacció va decidir que ja n'hi havia prou del tema. Confesso que encara em queda una melancolia per escriure sobre dones significatives, per a mi i per a la cultura, però sembla que no interessa... Marina d'Algars em va substituir. També he entrevistat a persones interessants, alguna crònica... Un camí d'aprenentatge, de vida.

Repasant les revistes, he constatat els canvis físics, l'evolució...

...i de nou, la melancolia. Ens hem fet grans! Ara tenim un coordinador (un aplaudiment, Carles), un format diferent, noves incorporacions; d'altres ja no hi són, i continuen els resistents. Ens han deixat persones inoblidables com Jesús Moncada, Josep Galán, Toni Llerda, Teresa Maria Ballester...

Vint anys amb canvis en el món de les tecnologies (naixement de Facebook, Wikipèdia, iPhone), socials (terrorisme, immigració, pandèmia...), legislatius (lleis de llengües, normatives) i polítics. Canvis en el terreny personal (la mort del pare, la mare, los iaies..., o el naixement de fills, néts, nebots...). I *Temps de Franja* aquí està cada mes, amb les noves criatures: *Styli locus* i *Temps d'escola*.

Enhorabona a tots i a totes qui la feu possible. Felicitats!

Vint abraçades!

// JORDI MARÍN I MONFORT

Un pardalet ha pujat a la serra a dir-nos que *Temps de Franja* fa vint anys. Vint anys! Potser la xifra és modesta, però si tenim en compte les circumstàncies en les quals es celebra l'aniversari (qui, què, com i on), la celebració de l'efemèride està més que justificada i cal que ens siguem conscients, tant a la Franja com a tot el conjunt de les terres de parla catalana.

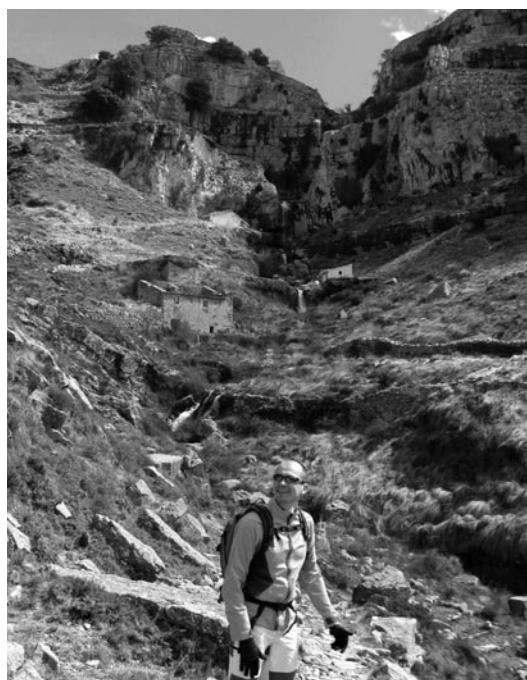
En primer lloc perquè qui celebra l'aniversari és una revista en paper que, com tantes altres, va veure com als pocs anys de naixer, en plena infantesa, havia d'enfrontar-se a la irrupció dels mitjans digitals, a l'aparició de les xarxes socials i a una crisi econòmica que, tot plegat, va suposar un terrabastall important per als mitjans de comunicació tradicionals i en particular per als de suport en paper. Cal dir, però, que *Temps de Franja* era (i és) quelcom més que un mitjà de comunicació més.

Perquè estem parlant d'una revista en català feta des de la Franja i per a la Franja. De la Ribagorça al Mataranya hi ha una gent amb una identitat comuna que en certs àmbits ha pogut resultar incòmoda, a banda i banda, però que és la que és: aragoneses i aragonesos que tenen per llengua pròpia el català. Una mane-

* Centre d'Estudis dels Ports

ra d'entendre i de viure el món que bé mereixia un mitjà on expressar-se més enllà del reducte folclòric a què sovint ens limitem des dels centres de poder no només econòmics sinó també culturals. En aquests vint anys, *Temps de Franja* ha esdevingut un referent cultural de qualitat, un petit oasi d'opinió, un espai de reflexió compartida i un altaveu de totes aquestes comarques per reivindicar el potencial humà del territori al que representa. Un motiu d'orgull per a la gent de la Franja i un exemple de lluita per la defensa de la identitat pròpia del qual n'hem d'aprendre molt arreu de la catalanofonia.

Editar una revista és arriscat des del punt de vista comercial, en català pot arribar a ser temerari i si, a més, es fa des d'una zona on la llengua ha patit tota mena d'atacs i menyspreus per part de les autoritats, la qüestió pren el grau d'heroïcitat. Als entrebancs esmentats al principi hi hauríem d'afegir el vergonyant episodi del LAPAO, per exemple. Al País Valencià també n'hem vist de tots els colors pel que fa als atacs a la llengua i som molt conscients del cost emocional i el desgast personal que suposa seguir endavant amb projectes culturals que tenen com a pal de pal·ler la llengua, el català. Potser per això som plenament conscients del que implica arribar a aquestes dues

Al barranc dels molins d'Ares
SANDRA ONOFRE

dècades des de la militància cultural, impulsada per persones amb nom i cognoms, amb moltes hores de dedicació i amb molts esforços perquè la revista sigui sent el que és.

Així que des del sud només podem que felicitar-vos i donar-vos les gràcies, sobretot donar-vos les gràcies, a tots i totes els que feu possible aquest petit miracle perquè sou un exemple viu i real del que necessitem als Països Catalans, gent compromesa des del poble més menut a la ciutat més gran.

NO SOM D'EIXE MÓN

... i ens queda tant per fer! // Francesc Ricart

Sentiments enfrontats: els vint anys de *Temps de Franja* em provoquen sentiments contradictoris. Per allò de mirar enre-re i veure'n la portada, els «objectius» del primer editorial, els col·laboradors i els temes del primer número i constatar que, en aquest temps, la llengua catalana a la Franja no ha reeixit com segur que hauríem volgut tots. I, tanmateix, el fet miraculós de l'existència d'aquest paper continua representant una de les esperances de la pervivència del català a les comarques de la Franja de Ponent. Aleshores «es portava molt» la llei de llengües, un objectiu «definitiu» que ha tingut molts capítols a TdeF. Avui, la cooficialitat ens pot parèixer *Vintage*. A la Franja la presència de la nostra llengua és del tot insuficient a l'administració, les institucions, els mitjans i a l'espai públic; només l'escola ha mantingut els pressupòsits emanats de la Declaració de Mequinensa d'aquell llunyà 1984. Amb tot, i prou que n'hem parlat a TdeF i se'n parlarà, el català a l'ensenyament no ha pro-

duït els efectes desitjats ni de bon tros. Per acabar d'abundar en aquest «balanç» és curiosa la coincidència de l'entrevista central a l'alcalde de Saidí en el primer número i a l'alcalde de Saidí al número 146, l'últim: aleshores l'alcalde es queixava que la llei de llengües estava «massa parada»; el d'ara, s'atreveix (!) a manifestar que «podríem prendre mesures senzilles sobre bilingüisme». Cert desencís, oi?

No sé si és prudent parlar del meu article emmarcat en la secció Països Catalans fins fa dos dies, vull dir fins fa dos números, si més no, però, deixeu-me agrair que hi haja pogut aportar alguna cosa en allò que m'ha mogut des del primer dia: fer present a TdeF l'aspiració de la catalanitat de la Franja. Vint anys després -en el primer número parlava de la Universitat catalana d'estiu- encara aixeco el dit per recuperar allò somort (esmortoït en diria l'enyorat Josep Galan) que cal a la Franja per participar del món català.

Tot fent cultura arran de Franja

// ARTUR QUINTANA

Styli locus, en el nostre llatí vol dir indret, lloc, punt de trobada de teoria i creació literàries, i ho rebla el subtítol: una eina de creació literària, sobreentenenent en català a l'Aragó. En proposà el nom n'Esteve Betrià. És la primera i única revista d'eixa temàtica al nostre país. De periodicitat semestral, és publica per Iniciativa Cultural de la Franja des del 2009, com a encartat de la revista *Temps de Franja*. N'han aparegut 23 números de quatre pàgines cadascun, la primera de les quals es dedica a la teoria literària i les restants a textos de creació. El disseny és de n'Esteve Betrià i en Ricard Solana, i la Impressió i Producció dels dos primers números anà a càrrec de Gràfiques del Matarranya, els restants de Terès&Antolín. En tenen

cura la Direcció i el Consell de Redacció. Dels números 1 a 3 la dirigí n'Esteve Betrià, al quatre s'hi afegí n'Artur Quintana, que des del 5 l'ha dirigida en solitari fins al 15, i a partir del 16 hi entra també en Ramon Mur. El Consell de Redacció fou compost inicialment per en Pep Espluga, na Loli Gimeno, na Carme Messeguer, n'Hèctor Moret, n'Artur Quintana i en Màrio Sasot. En passar a la direcció n'Artur Quintana el Consell de Redacció quedà reduït a cinc membres fins al número 15, quan hi entrà na Merche Llop. I així fins al moment actual.

Quan l'any 2000 en Josep Galan fundà *Temps de Franja* va entendre-la com a continuadora de les que l'havien precedida, dissoltes poc abans — *Desperta, ferro!*, *Sorolla't* i

Batecs —, totes les quals tenien ressenyes de llibres i textos de creació literària, entre altres temàtiques. *Temps de Franja* només ha mantingut les ressenyes de llibres, però no ha publicat cap text de creació literària. Això era sentit com un buit, perquè les possibilitats de publicar en català a l'Aragó són bastant migrades. És així que, després de quatre anys de gestió per part de n'Esteve Betrià i d'alguns altres, es començà a publicar *Styli locus*. Han aparegut 23 treballs de teoria i història literàries per part de 9 comentaristes. S'hi han publicat 123 textos de creació literària, majoritàriament de poesia (73), prosa (48) i teatre (2), en gran part fragments, en procés d'escriptura, de futurs poemaris, de novel·les i reculls de narracions de 64 autors, quatre dels quals escriuen en aragonès i tres en castellà, apareguts tots eixos en els Homenatges a en Salvador Espriu i en Desideri Lombarte en les nostres tres llengües: aragonès, castellà i català —i no esperem que hi afegeixca en el darrer cas l'invent aquell de 'd'Aragó'. El proper número de *Styli locus* al gener del 2021 anirà dedicat a l'articularisme, que escriurà Mercè Ibarz. Desitgeu llarga vida a *Styli locus*, que, si teniu el cuc de l'escriptura, sempre us convida a formar part de la seua llista de lletraferits.

DICCIONARI PER A POCA-SOLTES

Temps // Ramon Sistac

Temps (a bona part de la Ribagorça *tèms*, amb è oberta), de llatí *TEMPUS*. *Tempus fugit. Tempus dolorem lenit*. El temps de Mariacastanya (més o menys per allà l'any de la picassa). Donar temps al temps. Cada cosa al seu temps i un temps per a cada cosa. El temps tot ho muda. Perdre el temps. Temps era temps... Aquell temps, de la palla, en feien fem i, del fem, en feien palla. Un temps en porta un altre. A mal temps bona cara. *Time is gold*.

Fa vint anys que fa vint anys que tinc vint anys (te de propina), i el temps s'escola inexorablement. Puc dir que he envellit amb la revista. Vaig començar a escriure-hi al primer número, quan tot just eixia de la joventut, i m'hi trobo ara ben bé començant a entrar a la vellesa (*post iucundam iuventutem, ante molestam senectutem...*). Bàsicament li he estat fidel: tan sols un parell de cops el meu article no hi va arribar a temps. I, l'any 2016, la separació, per un desacord (ara en diuen "desen-

contre"). Però es coneix que estic fet per a la vida en parella i, uns mesos després, vaig tornar amb el paquet de tabac —i això que no fumo— i una secció nova, aquesta.

Per a la revista no passen els anys i es manté fresca com una rosa, com el primer dia. Però molt em temo que és perquè el motiu que ens va portar a fer-la (oi, enyorat Galan?) es manté impertèrrit, dur com una roca. En la percepció col·lectiva, el català a l'Aragó continua entrant-hi "amb calçador". Això si no és directament un objectiu a abatre. I nosaltres, per a molts, no som altra cosa que quintacolumnistes. Però també és cert que a casa nostra, a la Franja, hi ha un canvi generacional important. La cultura, l'escola, el nivell de formació i d'informació hi han contribuït. Vull creure que també nosaltres hi hem col·laborat. I és en aquest convenciment que perseverarem. Per això és bo que celebrem el nostre 20è aniversari. Ens ho mereixem. Moltes felicitats a tothom i per molts anys.

CaixaBank

Millor Entitat

del món en banca

de particulars el 2020

Gràcies als nostres **15 milions de clients i 35.000 empleats**, hem pogut reforçar el compromís amb les persones i la societat en aquest context tan difícil. Això ens ha permès obtenir aquest premi, juntament amb els de **Millor Banc digital en banca de particulars a Espanya el 2020** i **Millor Aplicació mòbil de banca de particulars a l'Europa Occidental 2020**, que atorga *Global Finance*.

#AmbTuAraMésQueMai

S

SARRATE

“Així som
i així fem.”

Gelats
Pastisseria
Torrans
Xocolates
Pizzes
Plats preparats i molt més.

OBRADOR:

EL CAMPELL

Partida El Reguer, Pol. Ind. II · Parcel·la 112 - 22560 - Tel. 974 421 101

BOTIGUES:

TAMARIT DE LLITERA

Pg. del Hortaz, 22 - 22550 - Tel. 974 421 874

BINÈFAR

Av. del Pilar, 4 - 22500 - Tel. 974 120 112

  @sarrategourmet

www.chelatssarrate.com